

تحلیل راهبرد مدیریت گردشگری مناسب به منظور دست یابی به توسعه پایدار در محدوده میراث جهانی بیابان لوت

رضا منصوری^{۱*}، صمد فتوحی^۲

^۱ استادیار ژئومورفولوژی، گروه جغرافیای طبیعی، دانشکده جغرافیا و برنامه ریزی محیطی، دانشگاه سیستان و بلوچستان، زاهدان، ایران.

Rezamansouri@gep.usb.ac.ir

^۲ دانشیار ژئومورفولوژی، گروه جغرافیای طبیعی، دانشکده جغرافیا و برنامه ریزی محیطی، دانشگاه سیستان و بلوچستان، زاهدان، ایران.

Samadfotohi@yahoo.com

چکیده

امروزه، گرد شگری در بسیاری از کشورهای جزء اصلی ترین فعالیت های اقتصادی به شمار می آید. ژئوتوریسم یکی از شاخه های اصلی گردشگری است که بر پایه بازدید از ویژگی های زمین شناختی و ژئومورفولوژیکی انجام می شود. لازمه پایداری و بهره گیری باثبات از جاذبه ها و پتانسیل های ژئوتوریسم، حفاظت و نگهداری اصولی از آنها است. تجربه کشورهای موفق در زمینه صنعت گردشگری نشان می دهد، آن دسته از کشورهای که از پتانسیل های گردشگری سرزمین شان شناخت علمی و دقیقی به دست آورده و با برنامه ریزی های هدفمند اقدام به سرمایه گذاری های چشم گیر در صنعت گردشگری کرده اند، از میزان رشد و توسعه قابل توجهی برخوردار شده اند. بیابان لوت، نخستین اثر طبیعی ایران است که در سال ۱۳۹۵ در فهرست میراث جهانی یونسکو به ثبت رسید. از جمله مهم ترین لندفرم های موثر در توسعه ژئوتوریسم بیابان لوت می توان به ریگ یلان، کلوت ها و کلوتک ها، هامادا، نکاها، منطقه گندم بریان، رودخانه شور، بدلندها، پلیگون های نمکی، دهانه های آتشفشانی، اینسلبرگ ها اشاره کرد. اصولاً رویکرد توسعه پایدار در زمینه گردشگری می بایست مبتنی بر حفاظت از منابع طبیعی، فرهنگی، اجتماعی- اقتصادی برای نسل های کنونی و آینده باشد؛ زیرا، توسعه گردشگری بیشتر به فعالیت های مربوط به محیط طبیعی، میراث تاریخی و الگوهای فرهنگی مناطق خاص بستگی دارد؛ بنابراین، در صورت نابودی و تخریب هر یک از این موارد، صنعت گردشگری و برنامه ریزی های انجام شده برای توسعه آن در همه ابعاد از بین خواهد رفت و آسیب های جبران ناپذیری بر ارکان اقتصادی وارد خواهد ساخت. بنابراین، برای مدیریت مناسب و پایدار و نیز دستیابی به توسعه پایدار گردشگری، پی شنهاد می شود برنامه ریزی ها و مدیریت گردشگری در بیابان لوت به صورت یکپارچه و در سطوح سه گانه ملی- منطقه ای- محلی انجام شود.

واژه های کلیدی: میراث جهانی بیابان لوت، گردشگری، مدیریت یکپارچه، توسعه پایدار، جوامع بومی- محلی.

Analysis of Appropriate Tourism Management Strategy to Achieve Sustainable Development in the LUT Desert World Heritage Site

Reza Mansouri^{1*}, Samad Fotoohi²

1. Assistant Professor of Geomorphology, Department of Physical Geography, Faculty of Geography and Environmental Planning, University of Sistan and Baluchestan, ZAHEDAN, IRAN.

Rezamansouri@gep.usb.ac.ir

2. Associate Professor of Geomorphology, Department of Physical Geography, Faculty of Geography and Environmental Planning, University of Sistan and Baluchestan, ZAHEDAN, IRAN.

Samadfotohi@yahoo.com

Abstract

Today, tourism is one of the main economic activities in many countries. Geotourism is one of the main branches of tourism, which is based on visiting geological and geomorphological features. Prerequisite for sustainable use of geotourism potentials is their principled protection. The experience of successful countries in the field of tourism industry shows that those countries that have gained scientific and accurate knowledge of the tourism potentials of their country and have made significant investments in the tourism industry with purposeful planning, have enjoyed significant growth and development. LUT Desert is the first natural phenomenon of Iran, that was inscribed to the UNESCO World Heritage sites List in 2016. Among the most important landforms in the development of LUT Desert geotourism, we can mention Rig-e Yalan (sand sea), Kalut (yardang), central Hamada, Nebka, Gandum Briyan region, Shoor river, Badlands, salt polygons, volcanic craters and Inselberg. The sustainable development approach implies that the natural, cultural and other resources of tourism are conserved for a continuous use in the future, while still bringing benefits to the present generation. This approach is important because most tourism development depends on attractions and activities related to the natural environment, historic heritage and the cultural patterns of specific areas. If these resources are degraded or destroyed, then the tourism areas cannot attract tourists and tourism will not be successful. Therefore, for proper and sustainable management as well as achieving sustainable tourism development, it is suggested that tourism planning and management in the LUT Desert be done in an integrated manner and at three national-regional-local levels.

Keywords: LUT Desert World Heritage, Tourism, Integrated Management, Sustainable Development, Local Communities.

۱ - مقدمه

در حال حاضر، اهمیت اقتصادی- اجتماعی گردشگری بر هیچکس پوشیده نبوده و در این زمینه جای هیچ گونه تردیدی نیست. به گونه ای که امروزه، گردشگری در بسیاری از کشورها جزء اصلی ترین فعالیت های اقتصادی به شمار می آید. همچنین امروزه، بسیاری از کشورها، صنعت گردشگری و انواع شاخه های منشعب از آن را به عنوان مهم ترین راهبرد کلان برای پیشرفت و توسعه اقتصاد کشور خویش و سرانجام دستیابی به توسعه پایدار برگزیده و در راستای این مهم با مدیریت و برنامه ریزی های مناسب و علمی، گردشگران فراوانی را جذب کرده اند. با توجه به رشد شتابان گردشگری و به منظور دستیابی به اهداف توسعه پایدار لازم است در زمینه گسترش گردشگری به برنامه ریزی و مدیریت بهینه، اصولی، یکپارچه و علمی توجه ویژه ای شود. زیرا، در شرایط کنونی جهان، حتی کوچک ترین برنامه ریزی ها در مورد کم اهمیت ترین مسائل تنها در صورت علمی بودن روش ها موفق خواهند بود (حاج علیلو و نکویی صدری، ۱۳۹۰؛ ۱۷۶). تجربه کشورهای موفق در زمینه صنعت گردشگری نشان می دهد، آن دسته از کشورهایی که از پتانسیل های گردشگری

سرزمین شان شناخت علمی و دقیقی به دست آورده و با برنامه‌ریزی‌های درازمدت و هدفمند در راستای گسترش انواع گردشگری اقدام به سرمایه‌گذاری‌های چشم‌گیر و مناسبی کرده‌اند، از میزان رشد و توسعه قابل توجهی در زمینه جذب گردشگر و توسعه آن برخوردار بوده‌اند. بنابراین، با یک برنامه‌ریزی و مدیریت علمی، دقیق و یکپارچه می‌توان از مزایای بی‌شمار صنعت گردشگری در کنار دیگر منابع اقتصادی بهره برد؛ به گونه‌ای که علاوه بر کسب درآمدهای ارزی و رونق اقتصادی می‌توان از فرصت‌های اشتغال‌زایی آن نیز استفاده کرده و از میزان فقر در جوامع محلی و مورد هدف گردشگری کاست. به این ترتیب، برآیند پایانی گردشگری‌ای که بر پایه برنامه‌ریزی و مدیریت علمی و یکپارچه توسعه پیدا کرده باشد، علاوه بر مزایای اقتصادی- مالی آن، کاهش فقر و افزایش رفاه جامعه میزبان (بومی- محلی) خواهد بود.

سرزمین ایران نیز با توجه به پتانسیل‌ها و جاذبه‌های بی‌شمار طبیعی، فرهنگی- تاریخی و غیره که دارد می‌تواند با برنامه‌ریزی و مدیریت اصولی در زمینه توسعه پایدار صنعت گردشگری اقدامات ارزنده‌ای در سطح جهانی به انجام رساند. اما متأسفانه با وجود چنین پتانسیل‌های گردشگری در کشور، سهم کشورمان در جذب گردشگر و درآمدهای ارزی ناشی از آن چندان قابل توجه نبوده که نشان‌دهنده وجود ضعف بزرگی در زمینه برنامه‌ریزی و مدیریت در ست گردشگری است. با توجه به اینکه سرزمین ایران جزء ده کشور نخست جهان از لحاظ جاذبه‌های گردشگری و جزء پنج کشور نخست از لحاظ تنوع گردشگری است (منصوری و همکاران، ۱۳۹۳)، اما متأسفانه طبق آمارهای سازمان جهانی گردشگری تنها ۲۴ درصد از تعداد و ۱۶ درصد از میزان درآمدهای گردشگری دنیا به ایران اختصاص دارد (اسماعیلی و همکاران، ۱۳۸۹ به نقل از شیخانی، ۱۳۸۶). بنابراین، پر واضح است که با وجود توانایی‌های محیطی و فرهنگی- تاریخی که در سرزمین ایران وجود دارد می‌توان با اتخاذ یک رویکرد برنامه‌ریزی و مدیریتی درست و یکپارچه و البته با فراهم سازی و گسترش زیر ساخت‌های لازم برای توسعه صنعت گردشگری در کشور، شاهد رونق اقتصادی و جذب گردشگران خارجی باشیم.

گردشگری در مناطق خشک و بیابانی یا به عبارت کوتاه‌تر و دقیق‌تر «گردشگری بیابان» یکی از زیرمجموعه‌های ژئوتوریسم [زمین‌گردشگری] است. ژئوتوریسم نیز خود یکی از شاخه‌های اصلی گردشگری است که بر پایه بهره‌گیری و بازدید از ویژگی‌های زمین‌شناختی و ژئومورفولوژیکی محیط طبیعی با اهداف گوناگون (آموزشی- علمی، تفریحی، ماجراجویانه و غیره) انجام می‌شود. لازمه پایداری و بهره‌گیری باثبات از جاذبه‌ها و پتانسیل‌های ژئوتوریسم، حفاظت و نگهداری اصولی از آن‌ها است. توسعه ژئوتوریسم می‌بایست به گونه‌ای پایدار و برنامه‌ریزی شده و با اتخاذ رویکرد مدیریت جامع و یکپارچه انجام شود؛ بنابراین، توسعه گردشگری- ژئوتوریسم پایدار در گروه پایبندی به اهداف توسعه پایدار و عملیاتی کردن آن‌ها قرار می‌گیرد. به طور کلی، توسعه پایدار علاوه بر بهره‌گیری هدفمند و برنامه‌ریزی شده نسل کنونی از پتانسیل‌ها و جاذبه‌های گردشگری، بر لزوم حفاظت و نگهداری آن‌ها برای نسل‌های آینده تأکید فراوان دارد. هدف اصلی این پژوهش تحلیل راهبردهای مناسب مدیریتی برای توسعه پایدار گردشگری و به ویژه ژئوتوریسم در محدوده میراث جهانی بیابان لوت است.

۲- منطقه مورد مطالعه

بیابان لوت، نخستین اثر طبیعی ایران است که در سال ۱۳۹۵ در فهرست میراث جهانی یونسکو به ثبت رسید. بیابان لوت در بخش جنوب‌خاوری ایران و در بین سه استان کرمان، سیستان و بلوچستان و خراسان جنوبی گسترش یافته است (شکل ۱). گستره بیابان لوت حدود ۲۳,۰۰۰ کیلومتر مربع و حریم حفاظتی آن در حدود ۱۸,۰۰۰ کیلومتر مربع است (پایگاه میراث جهانی بیابان لوت؛ www.lutdesert.ir؛ اداره کل میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی استان خراسان جنوبی). واحدهای مورفولوژیکی اصلی بیابان لوت شامل ریگ یلان یا تپه‌های ماسه‌ای (بخش خاوری)، کلوت‌ها یا یاردانگ‌ها (بخش باختری)، نکاها، رودخانه شور، گندم بریان، هامادا یا دشت ریگی (بخش مرکزی) است. در این بین کلوت‌ها و ریگ یلان به عنوان مهم‌ترین چشم‌اندازهای مورفولوژیکی چشم‌گیر و شگفت‌انگیز هستند که از پتانسیل ژئوتوریسمی بالایی برخوردارند. همچنین، این بیابان علاوه بر دارا بودن جاذبه‌های مورفولوژیکی طبیعی

منحصربه‌فرد؛ از چشم‌اندازها و جاذبه‌های فرهنگی و تاریخی نیز برخوردار است.

شکل ۱: موقعیت منطقه مورد مطالعه (www.lutdesert.ir).

به گزارش پایگاه میراث جهانی بیابان لوت و اداره کل میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی استان خراسان جنوبی، تاکنون مجموعه‌ای کامل با ویژگی‌های بیابان لوت در هیچ جای دیگری از جهان ثبت نشده است. ریگ یلان، واقع در بخش خاوری بیابان لوت یکی از معدود مناطق جهان است که بی‌شتر لندفرم‌های تراکمی ما سه‌ای از جمله: تپه‌های هلالی‌شکل - برخان‌ها، ریپل‌مارک‌ها، تپه‌های ماسه‌ای طولی و عرضی، هرمی‌شکل، ستاره‌ای شکل، قیفی‌شکل و غیره در آن و در کنار هم تشکیل شده‌اند. همچنین، ویژگی مهم و ممتاز کلوت‌های بخش باختری در این است که فاقد پوشش گیاهی بوده و با استناد به گزارش‌ها و بررسی‌های انجام‌شده دارای حداقل حیات جانوری است.

۳- داده‌ها و روش پژوهش

این پژوهش با رویکردی نظری و بنیادی انجام شده و با روش کتابخانه‌ای، توصیفی و تحلیلی به تشریح و پیدایش شهادت رویکردهای مدیریتی مناسب برای توسعه گردشگری پایدار در منطقه میراث جهانی بیابان لوت پرداخته است.

۴- نتایج و بحث

در محدوده عرصه و حریم میراث جهانی بیابان لوت پدیده‌های گوناگون طبیعی (ژئومورفولوژیکی - زمین‌شناختی) و نیز آثار تمدن‌های انسانی (آثار فرهنگی - تاریخی) وجود دارد که توانایی جذب گردشگران فراوانی را دارد. از جمله مهم‌ترین چشم‌اندازها و لندفرم‌های موثر در توسعه ژئوتوریسم در این بیابان می‌توان به ریگ یلان، کلوت‌ها و کلوتک‌ها، دشت

ریگی مرکزی، نیکاه، منطقه گندم بریان، شوره گز هامون، رودخانه شور، بدلندها، انواع دقها و پلیگونهای نمکی، دهانههای آتشفشانی، ایندسلبرگها و غیره اشاره کرد. از آنجایی که میراث زمین شناسی و ژئومورفولوژی هر ناحیه‌ای جزو منابع تجدیدناپذیر آن ناحیه به شمار می‌آید که پس از میلیون‌ها سال تحت شرایط زمین‌شناختی ویژه‌ای تولید می‌شود و در مقیاس زمان زندگی از سانی دوباره ایجاد نمی‌شوند (حاج‌علیلو و نکویی صدری، ۱۳۹۰؛ ۱۷۸)، بنابراین می‌بایست با بهره‌گیری مناسب از شیوه‌های برنامه‌ریزی و مدیریتی به توسعه پایدار گردشگری در مناطق مورد هدف توسعه ژئوتوریسم اقدام کرد. در واقع، ژئوتوریسم پایدار گونه‌ای از گردشگری است که عمدتاً با استفاده از پتانسیل‌های محلی و با نقش مشارکتی مردم بومی و محلی بهتر توسعه می‌یابد. به طور خلاصه، می‌توان گفت در توسعه و گسترش گردشگری پایدار، آموزش نقش بسیار مهمی دارد. برای آموزش جامعه محلی، راهنمایان باید نقش مهمی بر عهده بگیرند. کارکنان سازمان گردشگری، گردشگران، و سرانجام مجموعه دست اندرکاران باید در راه تقویت گردشگری پایدار کوشا باشند (گی و فایو سولا، ۱۳۸۶). از این رو، گردشگری بیابانی یا ژئوتوریسم در مناطق بیابانی می‌باید به عنوان مولفه اصلی اقتصادی کشورهای خشک و بیابانی (برای نمونه: ایران) که پتانسیل‌های فراوان دارند مورد توجه ویژه قرار گیرد. با توجه به ظرفیت‌ها و پتانسیل‌های بی‌نظیری که گردشگری بیابانی می‌تواند ارائه نمایند (از جمله: آفتاب‌گیری یا حمام آفتاب، نجوم و رصد ستارگان، بیراهه‌نوردی و تورهای آفرودی، جنبه‌ها و ارزش‌های زیبایی‌شناختی و غیره)، این نوع از گردشگری می‌تواند در بسیاری از کشورهای دارای محیط‌های خشک و بیابانی با اتخاذ یک رویکرد درست و یکپارچه، سریع‌ترین رشد و توسعه را در پی داشته باشد. در برنامه‌ریزی برای توسعه پایدار در زمینه ژئوتوریسم و گردشگری بیابان بایستی به اصول اساسی پایداری از جمله: پایداری زیست‌محیطی، فرهنگی-اجتماعی و اقتصادی (حاج‌علیلو و نکویی صدری، ۱۳۹۰ به نقل از گی و فایو سولا، ۱۳۸۶) توجه ویژه‌ای شود. اصولاً، برنامه‌ریزی در زمینه گردشگری و انواع آن می‌بایست از نوع برنامه‌ریزی‌های فضایی باشد؛ به گونه‌ای که برپایه مطالعات و بررسی‌های اولیه ضمن شناخت پتانسیل‌های گردشگری به تهیه نقشه‌هایی که نشان‌گر موقعیت و پراکنش پتانسیل‌ها و جاذبه‌های گوناگون گردشگری هستند اقدام شده و سرانجام در ارزیابی، تحلیل و تدوین راهبردهای مناسب برای برنامه‌ریزی و مدیریت یکپارچه از آن‌ها استفاده کرد.

با توجه به ثبت بیابان لوت به عنوان یک میراث جهانی و نیز به دلیل اهمیت و ویژگی‌های خاص محیطی آن، لازم است در زمینه مدیریت درست و یکپارچه، حفاظت و نگهداری و نیز پایش مستمر پایداری آن توجه بیشتری شود. به عبارت دیگر، ثبت جهانی بیابان لوت لزوم حفاظت و پایداری این منطقه شکننده را بیش از پیش نمایان می‌سازد. برای این منظور، پایگاه‌ها و دفاتری تشکیل و ایجاد شده‌اند که دفتر مرکزی پایگاه جهانی بیابان لوت در کاخ موزه گلستان در تهران واقع شده است. همچنین، پایگاه‌های جهانی در هریک از استان‌های کرمان (در روستای شفیع آباد)، استان سیستان و بلوچستان (در شهر نصرت‌آباد) و خراسان جنوبی (در روستای دهسلم) تشکیل شده‌اند؛ و پایگاه محلی در شهر فهرج استان کرمان دایر شده است. از آنجایی که امروزه، بنیاد هرگونه طرح و برنامه‌ریزی برای توسعه و گسترش ظرفیت‌های گردشگری، متکی بر پتانسیل‌ها و توانایی‌های موجود در چشم‌اندازهای طبیعی، فرهنگی-تاریخی هر منطقه‌ای استوار است؛ مفهوم پایداری توسعه به عنوان یکی از مهم‌ترین اصولی است که در برنامه‌ریزی‌ها و شیوه‌های مدیریت صنعت گردشگری نقش بسیار مهمی یافته و به آن توجه ویژه‌ای شده است. بنابراین، برای مدیریت مناسب و پایدار و نیز دستیابی هر چه بیشتر و بهتر به توسعه پایدار و تضمین اثربخش بودن فعالیت‌های گردشگری، پیشنهاد می‌شود برنامه‌ریزی‌ها و مدیریت ژئوتوریسم و گردشگری در محدوده و عرصه بیابان لوت به صورت یکپارچه و در سطوح سه‌گانه ملی-منطقه‌ای-محلی به شرح زیر انجام شود. تجربه نشان داده است که شیوه مدیریت مرکزی یک‌جانبه و مرکزی اثربخشی لازم را ندارد. به‌ویژه در صنعت گردشگری و ژئوتوریسم که شکل‌گیری و رونق آن اساساً برپایه ویژگی‌ها و پتانسیل‌های محلی و منطقه‌ای است. بنابراین، می‌بایست در جریان برنامه‌ریزی و مدیریت آن به نقش جوامع بومی-محلی و مشارکت ذی‌نفعان نیز توجه ویژه‌ای شود.

• سطح ملی:

نخستین مرحله برنامه ریزی و مدیریت می بایست در سطح ملی بوده که در این سطح از طریق تهیه نقشه های طبقه بندی شده به شناسایی پتانسیل ها و توانایی های محیطی برای توسعه گردشگری اقدام می شود. در این مرحله می بایست با توجه به معیارهای گوناگون میزان اهمیت جاذبه های گردشگری در مقیاس های ملی - منطقه ای بررسی و ارزیابی شوند.

- سطح منطقه ای:

در این سطح با توجه به متغیرهای منطقه ای برپایه توان ها و ویژگی های گوناگون طبیعی (زمین شناختی، ژئومورفولوژیکی، آب و هوایی، زیست محیطی، اکولوژیکی و غیره) و انسانی (اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و غیره) هر منطقه، میزان اثرگذاری و اثرپذیری پارامترهای محیطی و جوامع که تاثیر معناداری بر روی چگونگی فرایند اجرا و عملیاتی شدن برنامه های توسعه گردشگری دارند، مورد ارزیابی قرار می گیرد.

- سطح محلی:

هنگامی که توان ها، پتانسیل ها و ویژگی های محیط طبیعی و انسانی شناسایی شد، مرحله سوم در سطح محلی آغاز می شود. در این مرحله بررسی ها و ارزیابی های جزئی تر و مفصل تری در مقیاس محلی به منظور شناسایی و مشخص کردن نقاط قوت و ضعف انجام می شود. بنابراین در این سطح، پارامترهای مهمی که تاثیر بسزایی بر روی برنامه ریزی و مدیریت توسعه گردشگری دارند ارزیابی می شوند.

امروزه ثابت شده است که جوامع و دولت های محلی می توانند نقش مهمی در مدیریت منابع گوناگون سرزمینی ایفا نمایند. از این رو، یکی از اصول اساسی شیوه مدیریت مناسب این است که به تخصص و دانش محلی وابسته باشد. هنگامی که مشکلی به وجود آید، مدیر مربوطه می بایست به وضوح منبع آن را شناسایی و فرایندهای طبیعی مؤثر بر آن را تعیین نماید. با توجه به اینکه گردشگری معمولاً در مناطق محلی و سطوح پایین مدیریتی انجام می شود، بهتر است در زمینه مدیریت کلان به مشارکت ذینفعان و دخیل کردن جوامع محلی و بومی در قالب رویکرد کل نگر و یکپارچه نیز توجه ویژه ای شود. به این ترتیب، اتخاذ رویکرد مدیریت یکپارچه و عملیاتی کردن آن در زمینه گردشگری، می تواند زمینه ساز آغاز و هدایت درست توسعه پایدار در مناطق تحت مدیریت شود. همچنین اتخاذ و به کارگیری چنین رویکردی، می تواند باعث کاهش تخریب سیستم های طبیعی شده و چارچوبی را برای مدیریت فعالیت های چندبخشی فراهم کرده و شیوه های مناسبی را برای بهره گیری و بهره مندی نسل های آینده از منابع ایجاد نماید. متناسب با میزان پیشرفت و توسعه جوامع در اجرای مدیریت یکپارچه و توسعه منابع و زیرساخت های لازم برای گسترش گردشگری، مزایای محلی، منطقه ای و ملی از جمله افزایش و بهبود توسعه اقتصادی و کیفیت زندگی فراهم و افزایش می یابد. این مزایا به طور کلی از طریق حفاظت از محیطی طبیعی و محیط زیست (به عنوان مثال کیفیت بهتر منابع آب، تنوع زیستی محافظت شده و غیره) حاصل می شوند. هدف از مشارکت ذینفعان در فرایند برنامه ریزی های راهبردی برای توسعه گردشگری، شناسایی و مشارکت سیستماتیک و راهبردی افرادی است که در مقاصد گردشگری با اهداف زیر می توانند مشارکت داشته باشند:

- کسانی که سبب اطمینان از اینکه افراد در امر برنامه ریزی و اجرای فعالیت های مدیریتی در آینده نقش مناسب و کارآمدی خواهند داشت.

- به تصمیم گیری در مورد اقدامات و برنامه های عملیاتی در آینده کمک کرده و مهم ترین نیازها را برآورده می کنند.
- در پشتیبانی از برنامه ریزی های منطقه ای و مدیریتی، مشارکت فعال داشته و حتی در زمینه ارائه پیشنهادات برای توسعه می توانند مؤثر واقع شوند. بنابراین، گردشگری با توجه به اهمیت ذاتی خود، می تواند سهم بسزایی در اقتصاد ملی و همچنین رفاه جوامع محلی داشته باشد.

امروزه، بسیاری از سازمان ها و انجمن های بین المللی و به ویژه انجمن های درونی سازمان ملل، در حال توسعه رویکردهایی برای برنامه ریزی یکپارچه گردشگری هستند (UNEP, 2009). اتخاذ و به کارگیری مدیریت یکپارچه گردشگری می تواند پیامدهای مثبت متعددی از جمله موارد زیر را به دنبال داشته باشد:

- استفاده مؤثر و بهینه از منابع ملی ارزشمند و گران بها از لحاظ اجتماعی-اقتصادی در مناطق اکولوژیکی؛
  - تشویق به گسترش زمینه‌های گردشگری و جذب گردشگران داخلی و خارجی؛
  - افزایش در میزان کیفیت ارائه خدمات و فرصت‌های گردشگری و تفریحی؛
  - کمک به بهبود و ارتقاء سکونتگاه‌های شهری در نواحی نزدیک به مناطق گردشگری؛
  - ارتقاء حفاظت و نگهداری از جاذبه‌ها و پتانسیل‌های گردشگری؛
  - تسهیل در امر پایش، برنامه‌ریزی و تصمیم‌گیری کارآمد برای مدیریت بهینه و اصولی در مناطق گردشگری؛
  - ارتقاء توسعه پایدار و حفاظت از پتانسیل‌های گردشگری.
- لازم است برای توسعه پایدار ژئوتوریسم و گردشگری بیابانی در بیابان لوت برپایه تلفیقی از منابع منحصربه‌فرد محیط آن با زمینه‌ها و امکانات رفاهی متعدد از جمله: حس زیبایی شناختی چشماندازها و لندفرم‌های ژئومورفولوژیکی-زمین‌شناختی، تنوع زیستی ویژه، محیط بکر و دست‌نخورده، محیط آرامش‌بخش، نجوم و رصد ستارگان و نیز تهیه و فراهم ساختن زیرساخت‌های رفاهی خوب و مناسب اقدام شود. در این راستا لازم است اثرات و چالش‌های پیش‌رو شناسایی شده؛ برنامه‌ریزی و مدیریت درست و مناسب انجام شود، تاثیر و برهمکنش آن را با مسائل جهانی (فقرزدایی، تغییر اقلیم، مخاطرات طبیعی، کاهش تنوع زیستی) مورد توجه ویژه قرار داد. اما می‌بایست، تفاوتی روشن و مشخص بین رشد ساده گردشگری که در بسیاری از کشورها رایج بوده و آن را تجربه کرده‌اند؛ با یک توسعه برنامه‌ریزی شده، یکپارچه و مسئولانه در زمینه گردشگری بیابانی تفاوت قائل شویم؛ که این مهم می‌تواند به‌طور قابل توجهی در کاهش تأثیرات منفی رشد شتابان آن بر مناطق بیابانی، جوامع و ذی‌نفعان بومی و در نهایت پایداری محیط کمک کند. رشد و گسترش ساده گردشگری و بدون برنامه‌ریزی اصولی و یکپارچه در مناطق خشک و بیابانی، می‌تواند منجر به پیدایش چالش‌های زیر شده و سرانجام مدیریت و گردشگری پایدار این مناطق را تهدید کند.
- افزایش میزان بهره‌گیری از مناطق خشک و بیابانی، کاهش ظرفیت و تخریب توان اکولوژیک محیط شکننده آن (تغییر اکوسیستم‌ها، توسعه مراکز رفاهی و غیره)؛
  - باوجود تلاش‌های مفید؛ عدم توسعه مناسب اقتصادی-اجتماعی در مناطق خشک و بیابانی (در سطوح بومی-محلی، منطقه‌ای)؛
  - لزوم توجه به زندگی پایدار و سازگاری با مسائل موجود در این مناطق از جمله: کمبود منابع آب شیرین کافی، تغییر اقلیم و افزایش گرمای محیط، شکننده بودن محیط طبیعی، وزش باد و طوفان‌ها و غیره؛
  - کمبود آب شیرین یک چالش واقعی است؛ به‌ویژه در فصول اوج گردشگری و نیاز به مصرف آب بیشتر (بهار و تابستان)؛
  - تغییر فرایندهای محیطی دخیل در مناطق خشک و بیابانی؛ به‌دلیل حضور بیش از حد و برنامه‌ریزی نشده گردشگران برپایه ظرفیت این مناطق که سرانجام باعث افزایش فشارهای محیطی شدید بر محیط طبیعی و جوامع بومی-محلی خواهد شد؛
  - لزوم توجه به ایمنی، حفاظت و مقابله با مخاطرات طبیعی و انسانی. به‌عنوان مثال کاهش تنوع زیستی، فرسایش، تخریب لندفرم‌ها و چشماندازهای طبیعی و فرهنگی (برای مثال به واسطه حضور توره‌های آفرود، بی‌راهنوردی و غیره).

۵- نتیجه‌گیری و جمع‌بندی

امروزه گردشگری به‌عنوان یک صنعت پاک، فعالیتی پردامنه بوده و در مقیاس جهانی مورد توجه ویژه قرار گرفته و به شدت با مسائل جهانی (به‌ویژه فقرزدایی) در ارتباط مستقیم است. مطالعات و بررسی‌های انجام شده نشان می‌دهند که توسعه پایدار گردشگری از طریق اقدامات یکپارچه، شرکت و سهمی شدن همه جوامع و نهادهای مسئول و نیز

فراهم سازی سازوکارهای مناسب، می تواند به میزان قابل توجهی در کاهش میزان فقر در جوامع بومی و توسعه پایدار کمک شایانی کند. امروزه ثابت شده است که جوامع و دولت های محلی می توانند نقش مهمی در مدیریت منابع گوناگون سرزمینی ایفا نمایند. از این رو، یکی از اصول اساسی شیوه مدیریت مناسب این است که به تخصص و دانش محلی وابسته باشد. اصولاً رویکرد توسعه پایدار در زمینه گردشگری می بایست مبتنی بر حفاظت از منابع طبیعی، فرهنگی، اجتماعی- اقتصادی و غیره برای نسل های کنونی و آینده باشد؛ زیرا، توسعه گردشگری بیشتر به جاذبه ها و فعالیت های مربوط به محیط طبیعی، میراث تاریخی و الگوهای فرهنگی مناطق خاص بستگی دارد؛ بنابراین، در صورت نابودی و تخریب هر یک از این موارد مهم، صنعت گردشگری و برنامه ریزی های انجام شده برای توسعه آن در همه ابعاد از بین خواهد رفت و آسیب های جبران ناپذیری بر ارکان اقتصادهای محلی، منطقه ای و ملی در پی خواهد داشت. بنابراین لازم است، مدیریت و برنامه ریزی گردشگری به شیوه یکپارچه بوده و دارای برنامه ای پویا و مداوم باشد تا به یکپارچه سازی فرایند تصمیم گیری در مناطق گوناگون منتهی شود. از این رو، هدف نهایی آن می بایست دستیابی به تصمیماتی جامع برای استفاده بهینه و پایدار، توسعه و حفاظت از منابع موجود در مناطق بیابانی باشد. به این ترتیب، اتخاذ رویکرد مدیریت و برنامه ریزی کل نگر و یکپارچه در کنار گردشگری برنامه ریزی شده و اصولی می تواند به عنوان وسیله مهمی برای دستیابی به حفاظت از چشم اندازهای طبیعی، فرهنگی و اجتماعی مناطق باشد. برای مدیریت و برنامه ریزی گردشگری، علاوه بر اینکه شیوه اتخاذ شده بایستی ساختاری ساده و سهل الوصول داشته باشد؛ می بایست بتواند یک نوع برنامه ریزی راهبردی یکپارچه برای توسعه گردشگری پایدار نیز ارائه دهد. در پایان یادآور می شویم که در زمینه گردشگری شیوه های گوناگون برنامه ریزی محیطی، مبتنی بر جامعه، گردشگری باکیفیت، برنامه ریزی یکپارچه درآمدت و راهبردی وجود دارد که از این بین برنامه ریزی راهبردی (که به دنبال تناسب بهینه بین سیستم و محیط بود و تمرکز آن بیشتر در شناسایی و حل و فصل مسائل) است، بهترین گزینه خواهد بود.

۶- منابع

- اداره کل میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی استان خراسان جنوبی؛ **بیابان لوت، اولین اثر طبیعی ثبت شده ایران در فهرست میراث جهانی یونسکو**، بیرجند، بی تا.
- اسماعیلی، ر.، صابر حقیقت، ا.، ملبوسی، ش.، (۱۳۸۹)؛ **ارزیابی شرایط اقلیم آسایش بندر چابهار در جهت توسعه گردشگری**، مجموعه مقالات چهارمین کنگره بین المللی جغرافیدانان جهان اسلام، زاهدان. پایگاه میراث جهانی بیابان لوت.
- حاج علیلو، بهزاد؛ نکویی صدی، بهرام (۱۳۹۰)؛ **ژئوتوریسم**، تهران، انتشارات پیام نور، چاپ نخست، ۲۳۸ صفحه.
- گی، چاک. وای؛ فایوسولا، ادواردو (۱۳۸۶)؛ **جهانگردی در چشم اندازی جامع**، ترجمه علی پارسائیان و سیدمحمد اعرابی، چاپ چهارم، تهران، انتشارات دفتر پژوهش های فرهنگی، ۴۷۹ صفحه.
- منصوری، رضا، قنواتی، عزت الله، ثروتی، محمدرضا (۱۳۹۳)؛ **بررسی نقش مناظر ژئومورفولوژیکی و پتانسیل های ژئوتوریستی استان ایلام با استفاده از داده های مکانی**، در **راستای توسعه پایدار**، تهران، مجله اطلاعات جغرافیایی (سپهر)، دوره ۲۳، شماره ۹۰، صص: ۱۲-۵.
- درباره بیابان-لوت/موقعیت-جغرافیایی/ <http://www.lutdesert.ir>
- United Nations Environment Programme (2009); Sustainable Coastal Tourism: An integrated planning and management approach. Paris: UNEP, Sustainable Consumption and Production Branch.